

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

doz aan te schaffen. Eigenlijk kan men Freud pas echt ontdekken door zijn werk in de oorspronkelijke taal te lezen; ons Nederlands staat er gelukkig niet ver van af.

Literatuur

- QUINODOZ, J. M. (1993). *The taming of solitude: separation anxiety in psychoanalysis*. Londen/ New York: Routledge.
- QUINODOZ, J. M. (1997). Transitions in psychic structure in the light of deterministic chaos theory. *International Journal of Psychoanalysis*, 78, 699-718.
- QUINODOZ, J. M. (2002). *Dreams that turn over a page: paradoxical dreams in psychoanalysis*. Londen: Brunner/Routledge.

Schuld, schaamte en vermeende cultuurverschillen

Bespreking van

ARTHUR HEGGER, PIETER LOOTSMA, PHILIP HERMANS, JOHNNY FONTAINE & DORIS NAUER (2005). *Over schuld en schaamte*. Tilburg: KSGV.
ISBN 90 75886 276, 100 pp., € 16,50

FRANS SCHALKWIJK

Het Katholieke Studiecentrum voor Geestelijke Volksgezondheid vroeg een groepspsychotherapeut, een voormalig gevangenispredikant, een pastoraaltheoloog en twee universitair onderzoekers te schrijven over het belang van schuld en

schaamte. Twee bijdragen sprongen er voor mij uit. Psycholoog en antropoloog Philip Hermans schetst provocerend allerlei uitspraken van deskundigen en leraren over het vermeende gebrek aan schuld- en schaamtegevoel bij Marokkaanse jongeren. Vervolgens analyseert hij hun antwoorden op de TAT-platen en toont hij aan dat ook zij het hele scala van schuld- en schaamtegevoelens kennen. De Arabische taal kent een veelheid van woorden om allerlei schuld- en schaamtenuances weer te geven. Stereotypering van de Marokkaanse cultuur door westerse wetenschappers lijkt mede debet aan het vermeende verschil tussen schuld- en schaamteculturen. Minstens zo interessant is de bijdrage van Johnny Fontaine, die de begrippen schuld en schaamte empirisch onderzocht in België, Peru en Hongarije. Er lijken twee soorten schuld en schaamte te bestaan: een inter- en een intrapersoonlijke variant. Hij komt tot observaties als: «Naarmate een situatie meer interpersoonlijke schuld uitlokt, lokt ze minder intrapersoonlijke schaamte uit.» Ze ontkrachten de lang aangehangen veronderstelling dat individualistische culturen meer schuldgevoelig en collectivistische culturen meer schaamtegevoelig zouden zijn. De bijdragen van Hermans en Fontaine laten zien dat als psychoanalytische theorie in verband wordt gebracht met cultureel-antropologische kennis, er verhelderende en verrassende nieuwe inzichten kunnen ontstaan. Het niveau van de bijdragen is te wisselend en de aard van de bijdragen te divers om het bundeltje een «aanrader» te noemen. Maar er is zeker interessante stof in te vinden.